

Ivan Pavao II.
Sjećanje i identitet, *Verbum*, Split 2005., 189 str.

Govoriti o Ivanu Pavlu II., poslije svega što je o njemu rečeno i napisano, može se činiti suvišno ili, u najmanju ruku, više ili manje neuspjelim ponavljanjem. Možda činjenica da je on bio čovjek koji je u jednom povijesnom trenutku uspio okupiti i ujediniti svijet, ljude sa potpuno suprotnih i suprotstavljenih ideja, kultura, religija i svjetonazora, govori najviše o veličini i ugledu koji je Ivan Pavao II. imao u svijetu u kojem je živio i djelovao. Živio je *javno, dostojanstveno*. Čovjek i vjernik u najpotpunijem smislu. Bio je uistinu prisutan i djelatan u svijetu na najneposredniji način, ali mogla se zapaziti i neka *mistična odsutnost* koja ga je činila istodobno prisutno odsutnim i odsutno prisutnim.

Nije nam nakana govoriti o osobi Ivana Pavla II., njegovoj ulozi i značenju koje je imao za Crkvu i svijet tijekom dvadeset i šest godina papinske službe, nego dopustiti da on sam progovori. A on je to učinio na najprikladniji način u razgovoru, vođenom u Castel Gandolfu, s dvojicom poljskih filozofa 1993., a to je kasnije razrađeno, nadopunjeno i objavljeno kao knjiga naslovljena *Sjećanje i identitet*.¹ To je njegova (*o*)poruka, ostavština svima nama koju valja duboko promišljati i ostvarivati. Tu nalazimo osnovna *načela* koja su ga nadahnjivala i vodila u svekolikom njegovu djelovanju. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja: *Granica postavljena zla; Sloboda i odgovornost; Misleći o domovini; Razmišljajući o Europi; Demokracija – mogućnost i opasnosti; Epilog: «Netko je vodio onaj metak...»*

¹ Ivan Pavao II., *Sjećanje i identitet*, *Verbum*, Split 2005., 189. str.

Problemi o kojima se u knjizi raspravlja ponekad su vrlo osobni, lokani i izražavaju poljsku situaciju, ali time se ne zatvaraju u sebe nego se mogu veoma lako primijeniti i u drugačijim vremensko-prostornim kontekstima. Možda je i to jedna od značajnijih crta u životu i pontifikatu Ivana Pavla II. On je uspio tako doživjeti i proživjeti osobno, egzistencijalno, lokalno i to pokazati kao opće, svima prihvatljivo i od svijeta u većoj ili manjoj mjeri doživljeno. Vjerujem da je i to bio jedan od razloga što je bio prihvaćen, doživljen od pojedinca i skupina kao njihov bez obzira kako se ti pojedinci ili skupine odnosile i međusobno živjele. I oni na suprotnim i suprotstavljenim stranama doživljavali su ga kao svoga, njima bliska. Njegov je govor bio autentično ljudski i duboko vjernički. Stoga je ostavio trajan primjer kako religiozna misao i u našem vremenu može biti aktualna.

Ivan Pavao II. je potvrdio činjenicu da vjera i vjernik ima poseban osjećaj za čovjeka i njegove probleme. Vjera nikada ne može biti bijeg već suočenje sa stvarnošću u svim njezinim pojavnostima i na svim razinama. Ivan Pavao II. Posjedovao je umijeće kako da velika ljudska pitanja postavi u svakodnevnicu i istovremeno iz svakodnevnih pitanja uranja u presudna pitanja o čovjeku i svekolikoj stvarnosti.

Granica postavljena zlu. Ono što svaki čovjek osjeća, doživljava, u pojedinim trenucima i živi, to je osjećaj i spoznaja prisutnosti kako dobra tako i zla. Dobro i zlo nisu tako odijeljeni, ne pojavljuju se nikada u svojim čistim oblicima. "Zlo je uvijek odsutnost nekog dobra koje bi trebalo biti prisutno u određenom biću." Na tu blizinu jednoga i drugoga ukazuje prisudba o *pšenici i kukolju* (usp. Mt 13, 24-30). "To želi reći, kaže Ivan Pavao II., da, ako zlo postoji uz dobro, dobro pak ustrajava uz zlo i raste na istom terenu, a to je ljudska narav." Zlo i posebno ideologija zla traži odgovore i upućuje nas dalje. Zlo nije ono zadnje, konačno, nije cjelovito. "Gura nas u svijet vjere. Potrebno se suočiti s otajstvom Boga i stvaranja te osobito s otajstvom čovjek." Ta međuovisnost između Boga i čovjeka, čovjeka i Boga odgovor je na mnoga ne samo pitanja nego i događanja bilo da se radi o dobrim ili zlim događanjima. Kada se prekine taj odnos, kada od strane čovjeka dođe do *zaborava* ili *nijekanja* i konačno do *htjenja* da se postavi na mjesto Boga, sve se tada usmjeruje prema zlu. Korijene ideologije zla, jer je u ovim tekstovima propitivanju pretežno 19. i 20. stoljeće u Europi, Ivan Pavao II. pronalazi u "prosvjetiteljstvu europske filozofske mi-

sli“. U logici *cogito ergo sum*, Bog je sveden na sadržaj ljudske svijesti. On više ne objašnjava ljudsku povijest. “Čovjek je ostao sam: sam poput tvorca vlastite povijesti i vlastite civilizacije.“ Pravi problem za čovjeka tek nastaje. I to problem bez rješenja. Rješenja koja donosi *sam čovjek* kratkoročna su i trenutačna jer nisu i ne mogu biti u sklopu cjeline ni samog čovjeka a kamoli svekolike stvarnosti.

Tako stižemo u naše vrijeme, vrijeme *ljudskih prava*, onako kako ih je sam čovjek odredio i uspostavio. Tako se dogodilo da, iza pada velikih ideologija zla, zlo se nastavi u drugom obliku. Čovjek se riješio jednog zla, ali je uspostavio “zakonsko istrebljenje začelih i još nerođenih ljudskih bića“. Tako se događa da svaka generacija, *pobjednici*, pokušava riješiti ono zlo koje ona smatra da je ugrožava. Odluke o tome donosi zarobljena vlastitom ograničenošću što uzrokuje da se zlo ubrzo pojavljuje samo u drugom, ali ne manje strašnom obliku. I ono što Ivan Pavao II. postavlja kao pitanje koje postaje sve aktualnije, da upravo u vremenu koje sebe naziva *vremenom ljudskih prava*, čovjek je izgubi pravo na život. “Ako čovjek može odlučiti sam, bez Boga, što je dobro i što je loše, onda on može odrediti da skupina ljudi može biti uništena.“ Tako odbacujući Boga kao Stvoritelja, kao izvora i određenja onoga što je dobro i što je zlo, čovjek je više ili manje svjesno ili, možda nesvjesno donio presudu nad samim sobom. “Ako se ne polazi od sličnih «realističnih» pretpostavki, završava se kretanjem u prazno“.

Granice zlu se postavljaju upravo dobrom. Tragajući za granicama zlu Ivan Pavao II. dolazi do Kristova djela. Njegovo djelo vezano je za čovjeka, za povijest. “Samo u Njemu, zaista, svi narodi i čitavo čovječanstvo mogu «prijeći prag nade»! Otkupljenje se postavlja kao istinska granica prodoru zla. Prekid koji je čovjek učinio u odnosu prema Bogu, Bog ponovno ima inicijativu. “Bog je sam došao da nas spasi, da čovjeka oslobodi od zla.“ Zlo koje je htjelo pobijediti i dokinuti *križ*, želeći izbrisati “prisutnost križa“, pobijeđeno je križem. Križ je postao “duhovna samoobrana“. Po ukorijenjenosti Kristova Otkupljenja u našu egzistenciju mi postajemo sposobni nadvladati zlo. “U njemu je zlo radikalno pobijeđeno dobrim, mržnja ljubavlju, smrt uskrsnućem.“ Za to nisu dovoljni samo ljudski naponi, pa ni izvršavanje i opsluživanje propisa ritualna značenja. “Nužno je da dođe milost koja proizlazi iz Kristove žrtve.“ Tako Krist svojim dolaskom (utjelovljenjem), životom, smrću i uskrsnućem “postaje mjera čovjeko-

va postojanja u svijetu stvorenom od Boga“. Ono što odlikuje misao, a što je potvrđivao i svojim životom jest *sveobuhvatnost, sveprisutnost misterija Krista* ovdje i sada. On nadilazi ali i ostaje djelatan u povijesno-vremenskoj dimenziji. On kaže: “U tom otajstvu nije objavljena samo eshatološka istina, punina evanđelja, tj. Radosne vijesti. U njemu odsijeva i svjetlo koje se razlijeva na čitavu ljudsku egzistenciju u njezinoj vremenitoj dimenziji te se posljedično odrazuje na stvoreni svijet.“

Kao što je Bog od samog početka uključio čovjeka u rad na izgradnji svijeta i na izgradnji samoga sebe, to on čini i želi i u otajstvu Otkupljenja. Krist je pozvao svakog čovjeka da ga slijedi na tom putu. Krist se pokazuje kao *model* svakom čovjeku. Tako čovjek stječe slobodu koju je izgubio po zlu i tom slobodom malo-pomalo mijenja svekolike odnose na dobro. Sve manje osjeća težinu grijeha i zla, a sve više “uživa u božanskom svjetlu koje prožima sve stvoreno“. Iz kaosa koji je proizveo grijeh i zlo na svim razinama ljudskog djelovanja i sudjelovanja, u čovjeku se rađa kozmos, sklad, harmonija. “Čovjek nalazi Boga u svemu, u doticaju s njim u svemu i preko svega. Stvorene stvari prestaju za njega biti opasnost... Stvari, a osobito osobe, ne samo da poprimaju svoje vlastito svjetlo, nego, ako je to moguće izraziti na ovaj način, «čine dostupnim» samoga Boga, onako kako se On htio objaviti čovjeku: kao Otac, kao Otkupitelj i kao Zaručnik.“ Bog, čovjek i svekolika stvarnost ponovno se susreću i upućuju jedni na druge kao što je to bilo na Početku. “Sve što je stvorio bijaše veoma dobro“ (Post 1, 31).

Sloboda i odgovornost. Jedna od najvećih poteškoća s kojima se suočava čovjek jest služenje slobodom. To se odnosi kako na pojedinca tako i na zajednicu. Zaboravlja se najčešće *etička dimenzija*, nestaje osjećaj o moralnom dobru i zlu. Sloboda je postala sama sebi svrhom. Prevladava sloboda *od*, a ne sloboda *za*. Suženo je polje odgovornosti. “Dimenzija dobra i dimenzija radosti u misli utilitarista, naprotiv, stavljena je u drugi plan s obzirom na traženje koristi ili užitka.“ Korist i užitak postaju veoma opasni ukoliko gube iz vidokruga svekoliku stvarnost osim one subjektivne. Zato sloboda mora uključivati ljubav. “Sloboda za ljubav“. Kada se ona ostvaruje po ljubavi može dosegnuti čak i herojski stupanj. Sloboda je istovremeno dar čovjeku, ali i zadaća čovjeka. Ona je vezna za *istinu*, istinu o dobru. Ako nije tako, ona poprima oblik totalitarističkog sustava. To je povijesno iskustvo kako pojedinaca tako i skupina. “Ako sloboda pre-

stane biti povezana s istinom te je započne iskazivati u ovisnosti o sebi, tada postavlja pretpostavke za štetne moralne posljedice čije su dimenzije ponekad goleme.“

Ivan Pavao II. gleda povijest dinamički i to povijest koja je prije svega jedan misaoni proces iz kojeg onda nastaju konkretne posljedice dobre ili loše (zle). Uvijek se vraća rascjep između Boga i čovjeka i budući da čovjek u ime slobode tu igra glavnu ulogu za njega su posljedice uvijek negativne. Taj rascjep može biti ateistički ili pozitivistički ili agnostički, ono što im je zajedničko jest načelo “da treba misliti i djelovati kao da Boga nema“. Tada se dolazi do života “izvan koordinata dobra i zla“, ili blaže rečeno a što je za današnjeg čovjeka zavodljivije, da on sam odlučuje što je dobro, a što loše. Ivan Pavao II. postavlja pitanje: “Nije li to jedna druga vrsta totalitarizma, himbeno skrivena pod prividima demokracije.“

Upravo zato sada nastaju nove zadaće vjernika, nove zadaće teologije. Ne samo znati, jer samo znanje nije dovoljno da dođe do promjene, da nadvlada dobro, da čovjek bude uistinu slobodan, nego osjetiti. Traži se “svjedočanstvo života, svjedočanstvo onoga što znači osjetiti se u Božjim rukama, onoga što znači «učiti Krista» koji se predao u ruke Očeve sve do «Oče, u ruke predajem duh svoj», ono što je On izgovorio na križu (Lk 23, 46).“ Traži se svjedočko življenje koje ostvaruje kroz predanje u svakodnevnom životu.

Misleći o domovini. U ovom poglavlju Ivan Pavao II. promišlja poljske prilike i neprilike. No, promišljanja nisu *zatvorena* ni povijesno ni teritorijalno. Imaju opću vrijednost. On vidi pojam domovine ne samo kao teritorij u materijalnom poimanju koji se može i mijenjati, pa i gubiti. On posebno naglašava pojam domovine koji veže uz “vrijednosti i duhovne sadržaje koji čine kulturu određene nacije“. Duhovni i materijalni elementi, kulturni i teritorijalni elementi se povezuju i izazivaju. U svoje razmišljanje on unosi teološke elemente. “Evandjelje je dalo novo značenje pojmu domovine.“ Domovina je viđena kao *baština* u materijalnom, teritorijalnom ali i duhovnom poimanju. Tako se onda domovina širi i usmjerava prema vječnosti. “Krist je otvorio pojam domovine dimenziji eshatologije i vječnosti, ali nije oduzeo ništa njegovu vremenitu sadržaju.“ Povijest nas uči kako nas i određene vrijednosti, kao što je to domovina, mogu zarobiti, učiniti nekritičkima, zatvoriti. Krist je došao upravo da svojim naukom i životom *kultivira* mnoge vrijednosti, da ih proširi, da

ih poveže, uklopi u veliku Cjelinu - Božansku. Zato je potrebno razviti kulturu poštivanja baštine bilo da se radi o materijalnim, duhovnim ili prostornim sadržajima. Jedino poštovanje svih tih dimenzija stvara domoljublje. Posebno ističe zajednička dobra. "Domovina je zajedničko dobro svih građana i kao takva ona je velika dužnost." Govoreći o naciji naglašava da su *obitelj* i *nacija* naravna društva, a ne plod jednostavnog dogovora. Poziva se na Sveto pismo u kojem se nalazi *teologija nacije*.

Govoreći o značenju povijesti kako pojedinca tako skupina i naroda, on je proširuje. Dosljedan svojoj misli po kojoj je sve proizišlo iz Božjeg htjenja, stvoreno iz ljubavi Božje, sve je upućeno prema vječnosti. "Povijest svakog čovjeka i po njemu povijest svih naroda nosi u sebi osobitu eshatološku oznaku."

Razmišljajući o Europi. Razmišljanje o Europi započinje govorom o evangelizaciji. Ono što Europu prije svega čini domovinom svih njenih naroda jest upravo *evanđelje* kao zajednička baština. On ističe da je upravo "evangelizacija oblikovala Europu, da je dala početak civilizaciji njezinih naroda i njihovim kulturama." U procesu evangelizacije oblikovan je *europski duh*. Radikalni prosvjetitelji tu su važnu činjenicu nastojali umanjiti i isključiti iz povijesnog kontinuiteta. Europa tako gubi jednu od svojih bitnih sastavnica. Ne samo da Europa gubi svoj identitet, bitnu poveznicu svih svojih naroda nego i sam čovjek gubi svoj identitet. Da bi se tome zlu doskočilo potrebno je ponovno *evangelizirati Europu*. Nova evangelizacija treba dovesti čovjeka do Boga. Čovjek sebe može shvatiti i prihvatiti i tada pozitivno djelovati samo u tom odnosu i življenju tog odnosa. "Da bi ljudsko biće shvatilo sebe sama potrebna je dubinska kontemplacija božanskog Prototipa, utjelovljene Riječi, vječnog Sina Očeva. Prvotni i odlučujući izraz za razumijevanje najdublje naravi ljudskog bića jest, dakle, Presveto Trojstvo."

Zadaća je Crkve da upravo nastavi taj put koji je pokazala utjelovljena Riječ. Potrebno je ostati u tom svijetu. Ivan Pavao II. vjeruje u svijet, u čovjeka jer vjeruje u otajstvo utjelovljenje Riječi. "Svijet je za Crkvu zadaća i izazov. On je to za sve kršćane, a osobito za katolike laike." Za Crkvu se zato sada otvara golemo polje rada, budući da su svi politički programi usmjereni gotovo i isključivo na ekonomski razvoj.

Demokracija – mogućnost i opasnosti. Ivan Pavao II. shvaća pitanje demokracije na dvije razine: kao *politički sustav* i kao *mentalni stav i običaj*. Čovjek kao društveno biće ima pravo i

dužnost sudjelovati u vlasti. No, pitanje sudjelovanja se mijenjalo tijekom povijesti. Ono što je veoma važno jest činjenica da je zakon, poziva se na sv. Tomu, *uredba razuma u pogledu općeg dobra*. Ono što je bitno jest da je «uredba razuma», i da se onda oslanja na *istinu o biću*. To onda obuhvaća: “istinu o Bogu, istinu o čovjeku, istinu o samoj stvorenoj stvarnosti u cjelini.” Na ovoj istini temelji se naravni zakon, na koji se onda nadovezuju zakonski akti. Zakon koji donose ljudi, parlamenti, ima svoje granice koje ne smije prijeći, a te granice postavio je *naravni zakon*. Po tom zakonu sam Bog štiti temeljna dobra čovjeka. Oni koji ova ograničenja ne prihvaćaju idu *iznad vlastitih kompetencija* i dolaze u sukob s Božjim i s naravnim zakonom. Povijest nas uči da uvijek kada te granice nisu poštovane, posljedice su bile zastrašujućim. Zato je nužno poštovati ta ograničenja da bi se *sačuvao čovjek i svekolika stvarnost*. Čovjek poštujući ta ograničenja, brani i svoj vlastiti identitet kao slike Božje. A Živeći taj svoj identitet on postaje zaštita svega onoga što mu je dan u baštinu kao *kruni i vrhuncu svega stvorenoga*.

Nestankom sjećanja dolazi do gubljenja identiteta samog čovjeka, kao i nestanka vjerskog identiteta. “Sjećanje je sposobnost koja oblikuje identitet ljudskih bića na osobnoj i zajedničkoj razini. Po njemu se u psihi osobe oblikuje i definira percepcija vlastita identiteta.” Kada nema sjećanja na bilo kojoj razini onda dolazi do opasnosti “nekritičkom popuštanju utjecaju negativnih kulturnih modela, raširenima na Zapadu.” U tom kontekstu on upozorava i na važnost *sjećanja* i u Crkvi. “Crkva je, dakle, u određenom smislu, Kristovo «živo sjećanje»: Kristova otajstva, njegove muke, smrti i uskrsnuća., njegova Tijela i njegove Krvi. I to se sjećanje vrši po Euharistiji.” Bit i potreba toga sjećanja jest da čovjek sebe shvati i prihvati u svojim “najdubljim korijenima, a ujedno u konačnoj perspektivi svoga čovještva.”

Sjećanje temeljnog identiteta u službi je jedinstva. “Na početku trećeg tisućljeća kršćani su, iako međusobno podijeljeni, svjesni da najdubljoj biti Crkve pripada jedinstvo, a ne podjela.” Razvijajući misao o sjećanju i identitetu papa ne može a da se ne prisjeti upravo Marije. “Ako dobro pogledamo, sjećanje pripada više otajstvu žene nego muškarca. Tako je u povijesti obitelji, u povijesti plemena i nacija, a tako je i u povijesti Crkve.” Sažimajući razmišljanje o sjećanju i identitetu piše: “Može se reći da je Veliki jubilej 2000. bio istodobno jubilej Kristova rođenja i odgovora na pitanje o značenju i smislu ljudskog bića. A

to nas povezuje s dimenzijom sjećanja. Marijino sjećanje i sjećanje Crkve, još jednom, služe čovjeku da iznova pronade vlastiti identitet na prijelazu stoljeća.“

Epilog: «*Netko je vodio onaj metak..*»

Ivan Pavao II. u svemu što se događa vidi Božju prisutnost. Bog nadvladava zlo. To se dogodilo znakovito 13. svibnja 1981. kada je na njega izvršen atentat. “Mislim da je on bio jedan od posljednjih trzaja ideologija nasilja koje su se pojavile u XX. stoljeću.“ Ljubav pobjeđuje i povijest ne čine i ne pišu samo ljudi ili zlo. Oni sudjeluju. U pojedinim trenucima može se činiti da imaju prevlast i da pobjeđuju. To je samo privid radi naše nemogućnosti da vidimo cjelinu. “Čovjekova se povijest razvija, kako je i prirodno, u horizontalnoj dimenziji u prostoru i vremenu. Kroz nju ipak prolazi i vertikalna dimenzija. Uistinu, povijest ne pišu samo ljudi. S njima je piše i Bog.“

Završna poruka Ivana Pavla II. Svim ljudima jest da vjeruju u *dobro*, u *ljubav*, u *žrtvu*, u *Boga*. To su sastavnice koje čine život i koje odnose pobjedu nad zlom, nad mržnjom, nad ideologijama koje isključuju Boga ili ga jednostavno zaboravljaju. “Zato odgovor na temeljno pitanje: najdublji smisao povijesti ide iznad povijesti te svoje puno objašnjenje nalazi u Kristu, Bogočovjeku. Kršćanska se nada projicira iznad granica vremena. Kraljevstvo Božje se ucjepljuje i razvija u čovjekovoj povijesti, ali cilj je budući život.“ “U ljubavi, nastavlja papa, koja ima svoj izvor u Kristovu srcu nalazi se nada za budućnost svijeta. Krist je Otkupitelj svijeta: ‘Njegove nas rane iscijeliše’ (Iz 53, 5).“

Jure Šimunović